

Йордан Йовков
Първата победа

I

Одрин е само петнайсет км далеч от с. Провадия. Но ние не знаехме и не бяхме почувствували още зловещата и страшна сила на безбройните фортове на тая крепост. Виждахме, наистина, далеч на хоризонта около града тия чести хълмове и могили, но нещо повече от живописното табло на един най-невинен пейзаж ние не виждахме. Нямаше още мистичния ужас, който вееше от тоя голям град през дните на обсадата.

Освен това три дни бяхме вървели, без да срещнем сериозна пречка. Безгрижието скоро сви гнездо във всяка душа. А днешният тъй хубав ден опияни още повече душите, разведри челата, запали огньовете в очите. Един ясен, слънчев ден, който след студените дъждове и есента беше донесъл отново призрачните видения и цветните спомени на лятото. По-необятно и по-високо изглеждаше небето, ведро и чисто, прозрачният свеж въздух беше пропит с мека топлина и лъчи. Дочувахме викове на жерави, които си отиваха, а тук-таме от малките градинки из дворовете поглеждаха сините очи на някое закъсняло цвете. Радостно и леко беше на душата. В такива дни по-рядко се мисли за смъртта. Цялото село гърмеше сега от шумни разговори и песни. Едни от войниците кичеха черните, затрънени плетища с разноцветни дрипи – сушаха измокрените си дрехи, – други се разхождаха и пълнеха улиците с шумни и весели потоци. Някои бяха излезли и по скалистите върхове над самото село. Там се трупаха големи групи, протегнати ръце показваха нещо на юг. Гледаха Одрин и всички търсеха едно: Султан Селим. И наистина, далече в леката синкава мъгла виждаха се четирите минарета на чудната джамия. Стройни и тънки, те се изправяха грациозно и леко право нагоре, сякаш застинала молитва, задушевен зов към небето и към бога. Войната беше забравена. Цялата бригада като че ли беше си устроила в това село безгрижен и весел пикник. И ние сами бяхме се отдали на това неудържимо и общо безгрижие. Миналата вечер стояхме до късно. Пяха се песни, разказваха се анекдоти. Все тъй непринудено весели и радостни бяхме заедно с всички и днес. Разбира се, имаше нещо болезнено в тая радост, нещо като тая невидима печал, която се разливаше в блясъка на есенния ден. Защото дълбоко в душата все пак оставаше кът, където нзрядко се чувствуваха острите болезки на някаква скрита рана, където призракът на смъртта с настойчивостта на закъснял странник почукваше и шепнеше: „Не ме забравяй. Аз съм тук...“

Почти от сутринта, с малки паузи, чувахме да бие камбана. Казвах, че в селото имало чудна и оригинална стара черква. Всички говореха за нея, всички отиваха да я видят. Отидохме и ние двама с Рандев. По стръмна, извивлива пътека се изкачихме почти под самия връх. Но там видяхме само една проста, дървена камбанария с малка камбана. Войниците се сменяваха и биеха тая камбана без нужда, както се виждаше, само да се забавляват или да подканят ония, които още не бяха идвали. Никаква черковна сграда не се виждаше, никакви куполи. Наблизо в белия сипей на скалистия склон зееше широк и тъмен отвор: това беше входът на черквата. Влизаме вътре. Една голяма скалиста пещера, изсечена и приспособена за черква. Нищо не можахме да научим за историята на тоя рядък паметник на незапомнено минало. Прозорци нямаше. Идеше светлина само от мъжеещите кандила и свещи. По стените и иконостаса стояха извехтели икони, зацапани с големи петна от целувките на богомолците. И тия бледни светци, рисувани неумело и просто, сякаш оживяваха под трепетната игра на сенките и блясъка на свещите. Очите им, отразяващи пламъка на кандилата, гледаха замислено и строго. Тук нямаше нищо от разкоша, великолепието, златото и мрамора на ония храмове, в които се чувствава величието и царственото могъщество на бога. Но в полумрака на това хладно и тъмно подземие сякаш полесно се достигаше безкрайното милосърдие, тихата и кротка печал на Исуса. Тук са могли да идват, гонени от неволи и беди, само помрачени и скърбещи души. И за тъгите, които е трябвало да се изплачат, за скърбните молитви, които бледните устни е трябвало да прошепнат, за разкритите сърца и души – блясъкът и великолепието са били тъй чужди и ненужни. И те са идели тъй векове, може би.

Заедно с Рандев се спряхме в ниските и тъмни тронове покрай стените. Пред нас пристъпваха войниците. Гологлави, но запасани с паласките и ножовете си, без пушки само, те запалваха свещи с треперещи ръце и когато се прекръстваха пред старите, тъмни икони и се покланяха ниско, виждах как за минутка оставаха неподвижни, с наведени глави и притворени очи, изтръпнали в болката на някаква голяма тъга. Да, имаше за какво да се помолят сега. И може би, шепнейки нечутата си молитва, те виждаха далечни и свидни образи, виждаха тъжни очи, безпомощно взрени в тях.

Когато излязохме навън, чухме далечни топовни гърмежи. Нямаше нищо чудно. Откакто минахме границата, всеки ден имаше някъде бой. Това вече не ни смущаваше много. Но тая непрекъсната върволица от войници, които идеха към малката черква, ударите на камбаната, които

Първата победа

в интервалите на топовите гърмежи звучаха тревожно и рязко, всичко това хвърляше някаква траурна сянка сред широките вълни на безгрижието и суетата в село, събуждаше в душите тъмните предчувствия за една трагична участ, неизбежна и близка.

II

Изминаха се така няколко часа. Топовните гърмежи зачестиха по-ясно и по-отчетливо. Излизаха вече любопитни, да гледат де ставаше боят. С Рандев излязохме на една височина над селото. Нищо не се виждаше. Навярно, говорехме си, първа и втора бригади имат бой. Ние, естествено, сме резерв. Може би ще стане нужда от нас, може би – не. Все пак странна и неоправдана ни се виждаше разпуснатостта в цялата бригада. Разбира се, нашият дълг и нашата работа имаха твърде тесните си рамки. Имаше големи началници, които навярно сега всичко следят, всичко знаят най-добре. Ние спокойно можехме да чакаме. Но ако безгрижието, ако това общо опиянение е достигнало и до тях, обзело е и тях? Положението си обяснявахме само с предположения и налучквания. Пред нас предполагаме да има наши части, а ние сме резерв. Добре. Но нима резервът пред толкова близък бой тъй трябва да се държи? Не беше ли по-добре войниците да напуснат селото и въвн, в полето, стегнати и готови, насядали около съставените пушки, да чакат? Кой не знае как при големите маси от хора душите някак се допират и разбират, мислите и чувствата се сливат и обединяват, подобно безбройните притоци на голяма река, и всички заживяват с една широка, колективна душа. Събрани наедно, ние бихме чакали реда си в трепетния ритъм на едно сърце, в упоението на една мисъл. И тежко ни беше, когато гледахме как със същата заразителност безгрижието преминаваше от едни на други, изнежваше и приспиваше тревожните инак души.

Слязохме в село. Трябваше да отидем поне при нашите войници. Спокойно, без да даваме повод за каквото и да било подозрение, наредохме да се съберат, да се запашат, да се стегнат и да не излизат повече от дворовете на квартирите си. Но в село не ни съдържаше и ние пак излязохме на височината, подтиквани сякаш от някакво предчувствие. Видяхме няколко артилерийски офицери, които наблюдаваха с бинокли. Виждаха ли нещо – не зная. Ние поне не виждахме нищо. Но изглеждаше, че сега боят се водеше с една извънредна ярост и ожесточение. Топовните гърмежи следваха един след други с грохота на падащи скали, различаваха се ясно и пушечните гърмежи. По-рано те не се чуваха. Високият хълм пред нас закриваше всичко. Но ясно се чувствуваше как боят, подобно на градоносна буря, в непрестанен страховит екот, облива полето и пристъпва по-близо и по-близо. Идеше сякаш съдбоносната

минута, когато нещастieto дохожда изведнъж, като гръм, като заслужено наказание на една лекомислена непредпазливост.

Съвсем бързо към село. Съвсем случайно ние се натъкнахме на една нечакана и тревожна сцена. Един непознат войник като стрела прилетя на кон и слезе пред квартирата на дружинния командир. Струпаха се войници и офицери. Войникът беше зачервен и смутен, конят без седло и цял в пяна. Бързо и забъркано, войникът заговори на майора:

– Г-н майор, помощ! Пратиха ме за помощ...

– Каква помощ? Кой те прати? – Офицерите. Всички. Пръснаха ни, избиха войниците...

Майорът се разсърди, завика и не го остави повече да говори. Той не вярваше, нариеше войника дезертър, искаше да го арестува, да го разстрелва.

Но нема време да се довърши тая неприятна разправия. Получи се заповед полкът незабавно да се построи на юг от селото. Всички се затичаха по местата си. В селото се издигна високата глъчка и суетното лутане на една внезапна тревога. Но тук се случи нещо, което, право да си кажа, не очаквах. Въпреки голямото безгрижие, за по-малко от десетина минута цялата бригада се сливаше вече в голямо каре на сборното място. Всички са по местата си. Напрегнато и тежко мълчание. Лицата са бледи, изгубили и последния трепет на доскорошния смях и шегги. Даваха се къси заповеди, на разярени коне летяха адютанти. Ние мълчахме и гледахме на юг. Пред нас, отгатык високия хълм, бучеше и ехтеше боят, шумеше огнено, бурно море. И сякаш тоя адски шум и трясък, тоя страховит размах на една могъща, невидима стихия хипнотизираше душите, привличаше ги неотразимо с таинствената притегателна сила на зинала, бездънна пропаст. По-скоро да се върви, да се види, да се умре, но да се свърши. Но да се гледа, да се чака на едно място беше невъзможно и непоносимо. Невидима сила, вълн от дълга, вълн от заповедите, стоеше зад нас и ни тласкаше напред, както ярката, ослепителна светлина привлича и зове заблудените в нощта птици.

Набързо тук можахме да разберем истинското положение. Пред нас съвсем не са били първа и втора бригади. Рано тая сутрин по пътя за Одрин е била изпратена една дружина и една батарея от нашата бригада в рекогносцировъчен отряд. С грамадни сили турците нападат тоя малък отряд, отхвърлят го и го преследват. Две дружини, които бяха в предни постове, се намесват в боя но биват отхвърлени и те, отстъпвайки крачка по крачка. Всяка минута нашата помощ можеше да закъснее.

Ето майорът иде към нас. Спокоен е, но сериозен и строг. Аз почти

знаех какво ще каже той. Да, пета и шеста рота в бойна част. Пета рота направляваща. И той ни посочи едно дърво за посоката, която трябва да държим. Обяснения и наставления сега наистина бяха излишни. Помня, че в тая минута бях твърде смутен. Слязох от коня. Струва ми се, казах нещо пред войниците, но какво – не помня. Някакви ободрителни думи навярно. Сега разбирам, че смущението и объркаността на новаци бяха ни наложили смешна театралност и позиране. Неволно направих това, което бях чувал или видял някъде. После навикът вече доде на помощ.

Всичко се нареди бързо и правилно. Като на шахматна дъска се наредиха и тръгнаха взводовете. Зад себе си видях тръбача и четирма войници, ординарци, за всеки взвод по един. Между тях познах един млад, черноок момък. Бях го виждал в Бургас на гарата, изпращаха го млади момичета и стара, бледна жена, навярно майка. Той беше цял в китки, смееше се, а те плачеха и говореха нещо през сълзи. Тоя момък видях сега и за минута пред мене възкръсна далечната и тъжна сцена па това изпращане.

Вървим напред. Тъй биваше всеки път в нашите учения. Да, това сме го правили хиледи пъти вече. Нямахме повече смущения и страх. Всичко се улегна, настъпи онова странно и болезнено хладнокръвие, което дохожда само в боя. Едно ясно, спокойно съзнание, че се отива срещу смъртта, че трябва да се върви само напред, че всичко, което ще стане, е неизбежно и невъзвратно.

Преминахме с мъка някакъв дълбок дол със стръмни и хлъзгави брегове. Някои войници остават назад, взводовете се разстройват. Трябва да се спрем, да починем, да се възстанови редът. Но в настъпилата тишина по-ясно и по-високо се чува гърмежът и шумът на боя. Като че иде някакъв глас, който настойчиво призовава. Наистина, не вършим ли грешка, като се спираме? Нали трябва да се бърза, нали се отива на помощ? Войниците, едва седнали, обръщат глави към мене. Не, напред! Като че се решаваше едно недоумение у самите тях, войниците бързо настават и бодро и правилно, както никога, тръгват напред.

Безпокоеше ме една мисъл: не знаехме нищо за положението на боя. Отивахме ли да се влеем в други части, или сами щяхме да извършим отделна атака? Струваше ми се, че все ще се явя някой, който, запознат добре с всичко, ще ни посрещне, ще ни ориентира, ще ни даде ясна и точна цел. Но такъв човек не идеше. За щастие, ето един офицер на кон – началникът на щаба на бригадата.

– Господин капитан, накъде трябва да настъпим?

– Напред!

– А положението? Турците де са?

– Турците? Горے. Ще ги бием. Не сте ли виждали вие бригадния командир?

Казах му, че съм видял бригадния командир при селото. Той препусна коня си и се изгуби. Аз не научих нищо и от него. Ризата лепне на гърба, лицето е запотено и мокро, но умората че се чувствава. Нечакано изтрещяват гърмежи над самите ни глави. Шрапнели! Първи път виждахме тия бели, кълбести облачета, сред които бързо се разцъфваше яркочервен, огнен цвят, раздаваше се оглушителен гърмеж и върху земята се посипваше нещо, сякаш зърна, захвърлени с широкия и силен размах на сеяч. Веднага изменяваме строя: стегнатите колони на взводовете се разпръсват по отделения – в тънки, отдалечени линии, по двама, един зад друг. Войниците очакват нови залпове и вървят ниско приведени. Няколко души остават назад. Може би завързват обувките си или са уморени. Отивам към тях. Защо остават? А, ранени! Те не охкат, не се оплакват. Аз срещам тихите им спокойни погледи и повече не казвам нищо, загледан в тънката, алена струя кръв, която слиза по дрехите и пада на земята.

Близко сме вече до гребена. Оттам продължава да иде непрекъснато и страховито бучене на буря. Някакви войници идеха насреща ни, на групи по един с уморени, колебливи стъпки, сякаш плахите сенки на хора, които се спасяват от пожар. Малко надежда и малко кураж носеха те. Едни куцаха, други се поддържаха от другарите си, трети, макар цели зацапанн в кръв, носеха още пушките си и вървяха сами. Ободрени, може би, от стройните редове, които идеха, те отдалеч завикаха:

– Вървете, братя! Не бойте се!...

– Напред, напред, братя!...

В това нищо лошо нямаше. Но чух как един от тия злочести ранени, може би в припадък на нетърпими болки, извика:

– Боже, избиха ни тия турци... Избиха ни!... Това беше вече прекалено, и съвсем неуместно.

Но да се правят бележки, да се мъмри, да се говори нямаше време. Трябваше да се върви напред. Не зная дали войниците чуха тия думи, но в ума ми, като зловеща светкавица, премина мисълта за някаква непоправима несполука. Боже мой, само да можем да стигнем навреме, да не закъснеем! Оттука пак, като бегла, минутна снимка, в паметта ми е запазена друга чудна сцена. Един висок войник, с обляна в кръв куртка, приседна на земята. Ранен. Той сам бързо си разкопча дрехата. „Ей тук“ – показваше той раната си, навярно в гърдите. Друг войник, коленичил

пред него, вираше се в раната и готвеше да го превърже. И в това голямо търпение на ранения, в грижите и братската преданост на другаря му имаше такава трогателна простота и стоицизъм!

Бяхме изминали не по-малко от пет-шест км. Никъде не спряхме, не починахме. Тоя път, умората, тежестта на раниците, бележките на убитите в походите козе – всичко се забрави. Не се чувствуваше даже мярката за изминатия път. Много ли бяхме изминали, малко ли – не знаехме. Знаехме само едно: че трябва да се бърза, да се върви напред безспирно. Почти се изкачихме на върха. Тъмната линия на гребена, начупена от контурите на дребни скали, рязко се отсичаше на ясното, червено небе. Слънцето беше заседнало някак изведнъж, без да забележим това, като че избягало от ужаса, който покривайте земята. Високо над нас запищяха куршуми. Войниците минават във верига: със снети вече пушки, приведени и дебнещи, като ловци в дълга извивлива линия, те вървяха бързо, почти тичаха из стърнищата. Тук случайно аз видях подпоручик Рандев. И сега, със същото вълнение, като че го гледам пак. Виждам червеното, пламтящо небе, слабия здрач, който падаше над полето. Бледен, с извадена сабля, която слабо блещеше в мрака, той вървеше далеч пред войниците, сам, сякаш в уединението и порива на безумно решение. Сърцето ми се свиваше. Забравях себе си и мъчно, болезнено мъчно ми беше за него. Но каква горда красота, какво възвишено достойнство има всеки човек, който спокойно и безстрашно отива срещу самата смърт!

Горе на гребена изведнъж ни обля истински дъжд от куршуми. Първи път чувахме тая нова и зловеща музика Слаби, отсечени звукове, прилични на бръмчението на пчели, но по-кратки и плахи, замиращи в някаква плачлива нота. Но тия тъй немощни и болезнени звукове криеха една коварна сила, носеха със себе си смъртта.

Веригата е близо до някакви окопи, навярно оставени от резерва на предните постове. Една добра позиция, на която трябва да се спрем. Войниците бързо се нареждат и залягат. Но ние още не сме разбрали де именно се намира неприятелят. Малки, отстъпващи групи от отхвърлените наши дружини още повече ни заблуждават и объркват. Страхуваме се да не стреляме в наши. И ето, на самия връх, на фона на червеното вечерно небе сред вилицата на куршумите, сред самата верига, забелязвам офицер. Най-напред това ме учудва и поразява. Чудех се как той можеше да седи там, незасегнат, неубит. Едно дълбоко уважение, една странна симпатия към тоя непознат човек ме обзема. Бързо отивам към него...

– Господин капитан... г-н полковник – поправам се аз, като отблизо познах командира на 42. полк. – Г-н полковник, де е неприятелят?

– Ето там, до крушката, в нивите. Там е веригата им. Вдясно са наши...

Той се отдели и тръгна между войниците. На запад, в желтите стърнища, В принадлежали вече здрач, видях да се очертава черна налькатушена линия. Отделни човешки сенки се мяркаха там и бързо изчезваха, приснишени към земята. Най-после виждахме неприятеля. Не трябва да се губи ни минута. Откриваме огън. Пушките загърмяват. Всичко отведнъж се слива в един оглушителен трясък, не се чува повече нищо, вижда се само червената, огнена линия от пламъците на пушките. Куршумите върху нас се усилиха. Някакъв грамаден рой от оси, който в неспирен и безкраен поток идеше сякаш от запаленото небе, носен от някаква буря. Видях още веднъж полковник Колев. Прав, той стоеше между налягалиите войници, показваше и им говореше нещо. Ето храбър човек! И как беше попаднал той в самата верига? Той стоеше прав, спокоен сред хиледите куршуми, забравил беше сякаш смъртта и чакаше само победата.

Отивам от един взвод към други. Около себе си слушам вихрената струя на куршумите. Защо още не съм улучен? Да, това непременно ще стане. Сега, след малко, може би в сърцето, или в челото пък. Чувствавам някакъв болезнен хлад над лицето си от това очакване на близкия и страшен удар. По едно време присядам на коляно, разкайвам се веднага и пак се изправям. Отдавна бях вече спокоен. Едно странно спокойствие, прилично на вцепененост. Откъслечни мисли. Примамаващи и угасващи, като искри, мигновени видения от родния кът и понякога бледният образ и неподвижният поглед на майката. И над всичко това – тежка-та мъгла на някакъв кошмар...

На тая позиция ние не стояхме повече от десетина минути. Прекратяваме огъня и тръгваме напред. Отново виждам дългата линия на веригата, стройна, неразколебана, устремена напред. Вървахме из сухи, високи стърнища. Ето няколко убити турци, двама още живи, ранени само. Войниците се спущат да им вземат пушките. Изведнъж патрулите тишешката се повръщат и всички в един глас викат:

– Турци. Предават се. Много! Има и българи – говорят български...

Веригата се спира. Пред нас, на около петдесет крачки, се вижда в мрака една тъмна група от двайсетина души. Те са прави. Чух няколко пъти да извика някой от тях: „Теслим!“ Говореха още нещо, което не можеше да се разбере. Взводният подофицер Гуджуков, който беше излязъл напред, потвърди същото: искат да се предадат. Той ходил при

тях, говорил. Чудех се какво да се направи. А ако е измама? Сам не можах да реша нищо. Попитах за дружинния командир, пратих да го потърсят.

А между войниците шумът и бъркотията бяха големи. Всички викаха високо, съветваха, даваха планове. Да се заобиколят, да им се вземат пушките. С големи усилия се мъчех да ги накарам да не напуснат местата си и да внимават. Но всички, почувствували някакъв голям успех, радваха се, забравяха опасността я боя. Да се вземат пленници – това беше особно едно отличие.

А през всичкото това време, което, разбира се, не трая повече от няколко минути, откъм турците не се чуваше нищо. Даже тези, които стояха наблизо пред нас и искаха да се предават, мълчаха и те, все така прави и неподвижни. Изведнъж сред тая тишина прозвуча сигнал: чужда мелодия, особено сипкав и треперлив звук. Сигналът беше турски. Вслушахме се всички. Никой вече не говореше. След малко сигналът се повтори. И ето, виждаме да се приближава към нас тъмна, вълнуваща се маса от хора. И тая излязла из мрака колона тихо, без никакъв звук достига групата турски войници, които искаха да се предадат, приравнява се с тях отминава ги. Пред нас са само на петдесет крачки. Изведнъж в мрака светна огън, слаб изстрел, навярно револверен. Измама! Нас ни атакуваха!

Едни на колене, други легнали, войниците веднага откриха огън. Чест, оглушителен трясък. И ето, стройната доскоро колона, която идеше срещу нас, изведнъж се обърка, стопи се и се изгуби в нощта в някакъв тъмен, неразбран хаос. Продължителен шум, като от голямо подплашено стадо, къси, сподавени вопли, отделни сенки, които лудо тичаха в мрака, може би притискащи ръце о смъртоносни рани. След малко прекратяваме огъня. Пред нас не се вижда вече нищо. Полето беше безлюдно и тъмно, по-тъмно сега, защото там лежах навярно много трупове. Струваше ми се, че идеше лъхът на топла кръв и тежкото дишане на умиращи хора.

Вляво от нас пламна пожар и широко сияние затрептя в мрака. Гореше с. Куруджакъой, запалено от турците. Зад нас се чува бурни виковете. Обръщаме се: в безкрайни, успоредни линии, близко едни до други идеха поддръжките и викаха ура. Високо и гръмливо ура. Те идеха към нас бързо, стремително, подобно на издигнати вълни, засилени една след друга към брега. Всичко беше свършено, те идеха късно. Турците бяха отстъпили. Но ако те стояха още какво би могло да спре тия живи вълни от хора, опиянени и увлечени сякаш от някакво безумие? Близко

до нас поддръжките спряха. Едни след други високо сред нощта прозвучаха тръби – наши тръби, които свиреха отбой.

Това беше едни чуден момент в тая битка. Увлечението беше общо. Поддръжките без заповед, просто защото припадналата нощ ги откъсва от веригите и не знаят какво става напред, но като чувствуват, че всяко съмнение за опасността трябва да се премахне не се сдържат на местата си, първите линии увличат следващите и подобно на придошла река, която събаря всяка преграда пред себе си, целият боен ред на бригадата се влива в огнената линия.

А в Провадия колата на обоза са били запрегнати, селяните са се готвели да бягат. Всички напрегнато и загрижено чакали. И когато, сред заглъхващите гърмежи, те са чули да се издига високо в нощта буряти на далечните и гръмовни ура – те разбрали всичко. От душите пада тежкото бреме на безпокойството и страха. И мъжете, жените и децата, войниците от обоза, отрупани по височините над селото, завикват и те ура. Задавено и немощно ура, защото всички тия хора са плачели от радост.

III

На позиция остава 3. дружина. Ние трябваше да се оттеглим по-назад. Сега вече почнахме да се търсим едни други. Ротите бяха объркани. Два взвода с подпоручик Рандев бяха се отделили и повече не бях ги видял. Аз не смеех да попитам за него, потръпвах при страшната мисъл, която нахлуваше в ума ми. Но дано, дано не излезе тъй!

Стигнахме мястото, дето се събираше полкът. Едни след други от разни посоки пристигаха малки части и високо викаха номерата на ротите си. Това беше призивният вик, с който ние всякога, пръснати в някоя тъмна нощ, като заблудени птици се търсехме и се събирахме. Чува се номерът и на нашата рота. Ясно чувам гласа на Рандев. Значи, жив е. Аз се затичвам, намирам го. Той също ме мислел за убит. Ние си стискаме ръцете, гледаме се с овлажнели очи, без да можем да си проговорим.

Скоро се събраха всички дружини. Никога не сме имали подобен бивак. Около знамето, подпряно на барабан и пазено от часовой, се разположиха в плътни групи ротите. А целият полк беше една голяма, неправилна купчина около знамето. Тук беше и командирът на полка. Всички бяха необикновено възбудени, обзети от някаква треска. Всеки чувствуваше нужда да разкаже всичко, което е видял, което е преживял. Това беше първият бой и първата победа. Дори йерархичното чиновничане се изгуби в тая непринудена радост и тържество. Мнозина офицери съвсем интимно заговориха с командира на полка за работи, редът на който в обикновено време е съвсем друг. И дълго се разказваха разни епизоди, осъждаха се едни, хвалеха се други.

Получихме заповед да се проверят хората. Най-тъжният обряд след едно сражение. Войниците се строяват, списъците се четат под слабата светлина на някой фенер, които сега изглежда като траурния огън на една панихида. Високо се произнасят имената, последвани от бързи отсечени отговори. Но ето идат имена, на които никои не се обажда. Имената се повтарят. Отново мълчание. Няма го. Убит. И почват се скръбни и тихи разговори. Защото всякога почти се случват неволни свидетели, близки другари, които са видели последния угасващ поглед, последния трепет на устните, които са искали да кажат нещо.

От убитите в нашата рота познавах само двама: подофицира Илия Костадинов, млад, храбър момък, и един от четирмата ординарци – същото това чернооко, хубаво момче, което видях да изпращат на гарага в

Бургас. Тогава той беше цял отрупан с китки. Убили го наблизко до мене, без да забележа сам това.

Същата проверка ставаше наоколо и в другите роти. Минаваха наблизко и носилки с убити и ранени. Казаха, че са убити и капитаните Ширяев и Боботанов. Трогателни, но къси и прости са тия следсмъртни обряди на бойното поле. Няма речи, няма некролози, венци, тържествени служби. Прошепват се само имената, сърцата болезнено се свиват и всички замълчават, защото душите потръпват пред тъмната неизвестност, пред еднаквата участ за всички. На бойното поле няма тая рязка и привична граница между живота и смъртта. Защото от тия, които са останали живи, които хвърлят шепа пръст върху гроба на убития другар или, най-често споменават с болка само неговото име – мнозина от тях са отбелязаните вече жертви на смъртта. Тя ще ги грабне след ден, след час, след минута може би.

Но във войната лесно се свиква с всичко. И тъжната тая проверка не наруши за дълго възбуждението и радостното оживление. До късно стояхме будни. Ходихме при познати, разказахме сами, слушахме разказите на другите. И от отделните епизоди, от малките картини на личните преживявания и случки лепеше се и се създаваше общата голяма картина на целия бой. Всичко ни ставаше вече ясно. Безредното отстъпление па първите ни дружини, притиснати от многоброен неприятел, критическата минута, когато, още малко усилие и турците са щели да вземат височините над селото. После – стремителната атака, ношта, измамата с предаването, обща по цялата линия, и последвалият подир това удар. И ние тъй се радвахме от първия успех, че забравяхме опасността, забравяхме утрешния ден, като че войната се свършваше вече. При нас дойдоха войници от 25. полк. Те заели близкото село Кайпа и изпратили този патрул за връзка с нас. Близостта на X дивизия още повече ни ободри и зарадва.

Войниците вече спяха, легнали един до други на голата земя, без завивка, сложили глава на раниците си. Откъм позицията достигнаха до нас тъпи удари и звън на лопати: 3. дружина копаеше окопи. Отново блесна прожектор откъм Одрин. Сега той не се луташе, както по-рано. Турците знаеха де сме, широкият сноп светлина беше спрян право върху нас. В болката на скорошната си несполука те сякаш се мъчеха да отгатнат какво още се готвеше в тая тъмна нощ.

Прибрахме се и ние с Рандев при нашите войници. И с една лекост на душата, като че се връщаме не от бой, а от весел някакъв празник, лягаме на голага земя, като се покриваме с едно платнище само.

Слушаме наблизко тежкото дишане на войниците, върху коравото платнище заудрят капки. Заросява дъжд.

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Иван Иванов

Публикация

Йордан Йовков, „Събрани съчинения в шест тома“, Том първи, „Български писател“,
С. 1976. Под общата редакцията на Симеон Султанов.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/7938>]